

(NE)EFIKASNOST OSTVARENIH TRANZICIONIH PROCESA U BIH I NJIHOV UTICAJ NA EKONOMSKI RAZVOJ

Prof. dr Hamid Alibašić,
Ekonomski fakultet u Brčkom

Autorizovana diskusija Međunarodnog naučnog skupa: Ekonomska teorija i praksa u savremenim uslovima

Prije nego što počnem diskutovati o tematici, koja je predmet razmatranja ovog Okruglog stola, želim da Vas, poštovane dame i gospodo, srdačno pozdravim, te da se u ovakvom euforičnom ambijentu svi osjećate ugodno. Svima Vam je poznato da danas živimo i radimo u veoma teškim uslovima kroz koje prolazi naša zemlja. Ukupni problemi, a posebno ekonomski u nas su prisutni više od jedne decenije. Upravo u tom periodu uzastopno su se smijenjivali nimalo laki događaji, koji su našu zemlju vratili unazad za više od 100 godina. Prije svega, ovdje mislim na prokleti rat, koji je uništio u našoj zemlji, kako materijalna dobra, tako i ljude, što je svakako ostavilo negativnog traga i na privredni razvoj sadašnje BiH.

Poslije završetka rata u BiH, zbog veoma složene, kako političke, tako i privredne situacije, naša zemlja je morala krenuti u reforme. Neko to danas naziva tranzicijom, ali da se naziva prvim ili drugim imenom, suština ostaje ista, a to je da se sa jednog produkcionog odnosa pređe na drugi, tj. sa socijalističkog načina privređivanja na kapitalistički privredni sistem.

U prošlom sistemu pokazalo se da društvena svojina i netržišni odnosi ne mogu davati potrebne impulse privrednom razvoju i da se na sporazumijevanju i dogovaranju ljudi ne mogu zasnivati njihove motivacije za efikasnijim privređivanjem. Posebno je važno ovdje istaći da je prošlo više od jedne decenije u okviru koje smo tragali za efikasnijim privrednim sistemom. Međutim, tvrdim da se mi još uvijek nalazimo na početku izgradnje tog sistema.

Svima nam je poznato da naša privreda u ovakvim uslovima, koji su rigidni, nepovoljni, jedva funkcioniše u jednom nedefinisanim institucionalnom miljeu. Pritisnuti svakodnevnim teškoćama, mi u našoj zemlji još uvijek nemamo konkretna rješenja za prevazilaženje postojećih problema. Drugim riječima, nemamo jasno definisan institucionalni okvir u kome naša privreda treba da funkcioniše. Sasvim je tačno da periodizacija prema kojoj je privreda u jednom vremenu bila na startu same tranzicije šarolika, jer kao takva ona doživljava tzv. tranziciju u recesiju i iz dana u dan biva sve više strmoljavija.

U takvom privrednom stanju svi smo izloženi rizicima jer se aktuelnom privatizacijom društvenih i državnih preduzeća stalno osipa društveni i državni kapital. Istina je da je to objektivni tok stvari koji se uklapa u prelazni period ka novom privrednom sistemu. Iako je takvo stanje nepovoljno, ono nije dato voljom ove ili one ličnosti već je jednostavno objektivno uslovljeno i ono je neminovno. Zbog toga je, po mom mišljenju, tranzicija u njenom početku bila prihvaćena od strane našeg stanovništva, jer je ono od tih promjena očekivalo bolji život i viši životni standard. Međutim, desilo se suprotno, povećala se nezaposlenost, makroekonomski agregati su iz godine u godinu drastično smanjivani, proizvodnja je poprimila stagnirajući trend, što je dovelo do pogoršanja cjelokupne ekonomske situacije u BiH, zbog čega se najviše buni radnička klasa i penzioneri, nezaposleni i svi drugi kojima je životna egzistencija ugrožena.

Rekoh, gotovo smo svi bili za promjene, za reforme i za tranziciju, ali jedva da je nekom ko je bio za te promjene se poboljšalo stanje. Naravno, uvijek treba znati čemu se promjene vode. I kada je mijenjan stari netržišni sistem feudalnih odnosa znalo se čemu se teži, jer su u tom starom sistemu (feudalnih netržišnih odnosa) već bile oformljene društvene snage koje u njemu nisu mogle vidjeti podsticaje za svoju privrednu aktivnost. I više od toga taj sistem je bio prepreka za njihovu inicijativu i ekonomski uzlet. Drugim riječima, ranije smjene privrednih sistema ili ranije tranzicije su se dešavale tako što su ih nosili socijalni slojevi koji su precizno znali kuda se kreću i šta žele sa promjenama da ostvare. Te socijalne snage imale su pred sobom viziju sistema koji žele da uspostave. Njihove su akcije bile nošene tom vizijom. U vrijeme raspada feudalnog društva stvarala se nova socijalna snaga koja je tražila prostor svog djelovanja.

Sve ovo pokazuje da je dosadašnji tok tranzicije u našoj zemlji proizveo toliko problema, te se skoro svaki čovjek danas pita: dokle će trajati nastala agonija koja još uvijek nema kraja. Moram reći da je današnja tranzicija iznuđena nesposobnošću starog socijalističkog sistema da pokreće proizvodnju, da je organizuje i

efikasno ostvaruje. I to je sasvim dovoljno za napuštanje starog privrednog sistema. Sistem se jednostavno sponatno napušta jer nije bio dovoljno sposoban da održava svoju vitalnost. Problem je, međutim, u tome što nisu uspjele izrasti socijalne snage koje su starim našem privrednim sistemom bile sputane, čiji je zadatak bio da ga ukinu te da uspostave novi privredni sistem.

U tom socijalističkom ambijentu, koji se tranzijom napušta, nije bilo dozvoljeno da izrastaju velika preduzeća na privatno-svojinskoj osnovi, te stoga nije postojala nikakva mogućnost da se u njemu potvrdi veća efikasnost privatne svojine, niti je mogla da se provjerava efikasnost djelovanja i uticaj na privredni rast i razvoj tržišta rada i tržišta kapitala.

Drugim riječima, sistem je bio isuviše rigidan i nije dozvoljavao da se unutar njega formiraju neke druge organizacione i svojinske forme koje su van njegove ideološke opcije. Zbog svega toga njegova smjena nije jednostavna, kao što je to bilo sa smjenom drugih, ranijih sistema. Otuda tranzicija prema dosadašnjem toku stvari u našoj zemlji jeste društveni proces napuštanja real-socijalističkog ekonomskog sistema nego što je to izgradnja novog sistema.

U stvari, naša privreda i društvo se danas nalaze u jednom institucionalnom vakuumu. U ekonomskoj teoriji koja se nerealno nada da je moguće mijenjati vlasničku strukturu u prilog privatnog vlasništva uglavnom su prisutna stanovišta koja u privatnoj svojini vide promotara ekonomskog napredovanja. Međutim, nedostatak ovog stanovišta jeste u tome što njegovi autori ne vide da mijenjanje vlasničke strukture ipak nije akademski tok nego tok društvenih promjena koje ponajprije zavise od svijesti ljudi. S tim u vezi, treba podvući da postojeća vlasnička struktura ima snažno utemeljenje u više društvenih i socijalnih slojeva. Tako, na primjer, postojeći privatni vlasnici imaju snažan podsticaj da sarađuju sa preduzećima u tzv. društvenom sektoru. Isto tako radnici u društvenom sektoru znaju da im privatizacija ne pogoduje jer privatni sektor ne trpi višak zaposlenih. Kod privatnog sektora nema odlaska na prinudne odmone, odnosno kod njega se samo rad plaća i na poslu se zadržavaju samo oni za koje posla ima.

Isto tako, vladajuća elita ne može u uslovima preovlađujućeg privatnog vlasništva ispoljavati svoju samovolju. U uslovima preovlađujućeg društvenog i državnog vlasništva ona je to mogla. Prema tome, naše društveno stanje je takvo da se ne može uskoro očekivati radikalna smjena vlasničke strukture. Bez te smjene nije ni moguća smjena starog privrednog sistema. Zbog svega toga mi ne možemo očekivati da će se uskoro promijeniti postojeći privredni sistem.

Prema tome, u našoj dosadašnjoj tranziciji ima mnogo neizvjesnosti, kao što su, na primjer:

1. niko od nas nema sigurnosti, niti u društvu, niti u privredi;
2. vlastodržci nisu sigurni da li će i koliko vremena vladati;
3. preduzeće ne može biti sigurno u ostvarivanju profita i u zadržavanju postojeće pozicije na tržištu;
4. radnik ne može biti siguran u zadržavanje svog radnog mjesta koje je imao u preduzeću, niti je sigurno njegovo zaposlenje, bez obzira na odnos koji je imao prema svojim obavezama na radnom mjestu i
5. jednostavno ništa nije sigurno i svačiji položaj bitno zavisi od toga koliko ispunjava ono što se od njega očekuje.

Mogu čak da se donesu i propisi kojima će biti definisano takvo stanje odnosa ali se takvi odnosi jednostavno ne uspostavljaju propisima. Da bi se oni mogli uspostaviti neophodan je protok vremena. Otuda se postavlja osnovni zadatak naše ekonomske politike da najprije oblikuje privredni sistem koji će pogodovati privrednom rastu. I tu se sada javlja specifičnost našeg sadašnjeg stanja. Privredni sistem je generalni institucionalni okvir za vođenje ekonomske politike. Njega, prije svega, određuje vlasnička struktura u privredi. Ne može se u stabilnim društvima privredni sistem lako mijenjati.

Kako se vidi, tranzicioni procesi u našoj zemlji veoma su bolni i komplikovani. Stoga je veoma teško govoriti o njenoj efikasnosti kao i o njenom pozitivnom uticaju na privredni razvoj. U prilog toj tezi navodim sljedeće činjenice koje se odnose na ostvareni dosadašnji tok tranzicije u BiH:

1. naša zemlja, za razliku od drugih tranzicionih zemalja, još uvijek nema izgrađen jasan koncept tranzicije;
2. u njoj je još uvijek prisutna logika napuštenog socijalističkog sistema privređivanja;

3. nema ni socijalne snage koja bi se za takav koncept izborila i njega nametnula društvu;
4. postoji dosta nedoumica i oko toga da li je sistem socijalističkog samoupravljanja predstavljao olakšavajuću ili otežavajuću okolnost za tranziciju;
5. poznato nam je da je položaj naših radnika u prethodnom sistemu bio mnogo povoljniji nego što je sada u tranzicionom periodu;
6. zbog svega toga naši je radnici i teže prihvataju danas;
7. zbog svega navedenog, prosto sumnjam da će sadašnja naša tranzicija u dogledno vrijeme u novom privrednom sistemu moći obezbijediti bolji život nama svima, kao i privredni rast, veću zaposlenost i sl.
8. naša država nije bila vlasnik kapitala pa je po prirodi stvari ona i nemoćna da donese odluku o privatizaciji, a donijela ju je upravo ona, što je krajnje nepošteno i nepravično;
9. odluku o privatizaciji trebalo je da donose preduzeća;
10. slaba država je nešto što otežava našu tranziciju;
11. u ovakvoj složenoj državi donose se propisi ali nema rigoroznih sankcija za njihovo kršenje;
12. zbog svega toga mi i danas *de facto* živimo u beznađu, budući da se mnogi propisi koje donese država u većini slučajeva nepoštuju u cijelosti i
13. sve ovo pokazuje da će tranzicija u nas dugo trajati kao jedno objektivno bezsistemsko stanje koje uz to ne može podsticati privredni rast i razvoj.

Posebno, s tim u vezi, podvlačim da se sve ovo ozbiljno ne shvata u našem društvu, posebno u nekim našim intelektualnim krugovima, što je krajnje zabrinjavajuće. I da još jednom zaključim da je tranzicija dugoročan društveni tok i njena dugoročnost nije određena voljom pojedinca ili bilo kojeg našeg građanina niti ove niti one vladajuće strukture. Jednostavno, stoga, vrijeme koje nam dolazi biće veoma teško, sumorno i neizvjesno.